

Turizm Akademik Dergisi

Tourism Academic Journal

www.turizmakademik.com

Seyahatnamelerde Turist Rehberleri*

Aysel KAYA^{a**}, Duygu YETGİN^b

^a Anadolu Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Turizm Rehberliği Bölümü, ESKİŞEHİR, Türkiye, E-mail: aysely@anadolu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-1296-1074

^b Anadolu Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Turizm Rehberliği Bölümü, ESKİŞEHİR, Türkiye, E-mail: dyetgin@anadolu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-9909-4523

Öz

Dünyanın en eski mesleklerinden birini icra eden turist rehberleri, yüzyıllar boyunca seyahat eden birçok insana eşlik etmiş ve buldukları ülkenin imajında etkili olmuşlardır. Bu çalışmada, Anadolu'ya gelen yabancıların yazdıkları seyahatnamelerde rehberlerden nasıl bahsettikleri incelenerek o döneme ilişkin bir durum tespiti yapmak amaçlanmıştır. Osmanlı topraklarına gelen seyyahların rehberlik hizmetinden yararlanmış olacağı ve bunları seyahatnamelerinde anlatacakları düşünülmüş, 1662-1913 yılları arasında Anadolu'ya gelen seyyahların seyahatnameleri taranmıştır. Nitel araştırma yönteminin benimsendiği bu çalışmada Almanca, İngilizce ve Fransızca dillerinde yazılan 57 seyahatnamede tercüman, rehber, mihmandar, kılavuz, eşlik eden, kavas vb. sözcükleri ile arama yapılmıştır. Elde edilen verilere nitel veri analiz programı olan Maxqda ile içerik analizi yapılmış ve beş kategori belirlenmiştir. Bunlar; rehberlerin tutum ve davranışları, rehberlerin çalışma koşulları, rehberlerin verdikleri hizmetler, rehberlerin becerileri ve rehberlerin demografik özellikleridir. Araştırma sonucuna göre en sık kullanılan ifadeler rehberlerin zeki, yardımsever, yol konusunda bilgili ve araştırma gezisinde yönlendirici oldukları, seyyahlara eşlik ettikleri, rehberin nereden temin edildiği, aldıkları ücretler, milliyetleri veya etnik kökenlerine ilişkindir. Seyyahların kendi deneyimlerini aktardığı seyahatnamelerde yer alan bulguların değerlendirilmesi, mesleğin düzenlenmesindeki gerekliliği ortaya koymuştur. Bu nedenle çalışma, turist rehberliğinin tarihsel gelişimi için bir kaynak olması ve turizm tarihine ışık tutması bakımından önemlidir.

Anahtar Kelimeler: Turist rehberliği, Turist rehberi, Seyahatname, Anadolu.

Tour Guides in Travelogues

Abstract

Practicing one of the oldest professions in history, tour guides have accompanied countless travelers for centuries and had a major influence on a country's image. This study, which was inspired by the author's curiosity regarding the state of guides in this period, aims to examine the travelogues written by foreigners who visited Anatolia and determine in what light authors wrote about their guides. It was assumed that travelers who visited numerous places would be interested in translator guides and they would mention these guides in their logs, accordingly the travel books of people who visited Anatolia between 1662-1913 were examined. In this qualitative research, 57 travelogues written in German, English, and French were scanned for words such as translator, guide, host, interpreter, accompanying, tipstaff, etc. The content analysis of the data was made with the qualitative data research program Maxqda and five main categories were determined. These are the attitude and behavior of guides, the working conditions of guides, the services provided by guides, the competence of guides, and the demographic characteristics of the guides. As a result of this research, it was found that the most commonly used expressions are regarding how intelligent, helpful, well-informed they are and how successful they were as leaders in expeditions, and they accompanied travelers, as well as statements about where to find travel guides, how much they were paid, and their nationalities and ethnicities. The evaluation of data collected from travelogues where travelers recorded their own experiences also showed the necessity for further regulation in this profession. Thus, this research provides a source for the history of tourism and the historical development of tour guiding as a profession.

Keywords: Tour guiding, Tour guide, Travelogue, Asiaminor.

JEL CODE: L83, N90

Makalenin Geçmişi:

Gönderim Tarihi : 03.05.2021

Düzeltilme : 01.07.2021

Kabul : 31.07.2021

Makale Türü : Araştırma Makalesi

Kaya, A. & Yetgin D. (2021). Seyahatnamelerde Turist Rehberleri, Turizm Akademik Dergisi, 8 (2), 37-55.

* Bu çalışma, TR Dizin etik kurul izni gerektiren çalışma grubunda yer almaktadır.

** Sorumlu yazar e-posta: aysely@anadolu.edu.tr

GİRİŞ

Seyahatnameler, bir seyyahın, gözlemcinin ya da araştırmacının çeşitli amaçlarla ziyaret ettiği belirli bir coğrafi bölgeye ve belirli bir döneme ait izlenimlerini anlattığı eserlerdir. Seyahatname, Arapça *siyâhat* ve Farsça *nâme* sözcüklerinin bileşiminden oluşmaktadır. Türk Dil Kurumu seyahatnameyi “bir yazarın gezip gördüğü yerlerden edindiği bilgi ve izlenimlerini anlattığı eser” şeklinde tanımlanmaktadır (Türk Dil Kurumu, 2021). Madran’ın (1985) tanımına göre seyahatname “bir kişi veya bir kurulun ülke içinde veya dışında yaptığı gezilerde gördüklerini ve duyduklarını anlatan yapıtlardır.” Seyahatname; seyyahın izlenimlerini detaylı bir biçimde kaleme aldığı, fotoğraflar, plan ve haritalar, kısa hikâyeler ve seyahat deneyimlerini paylaştığı, o döneme ilişkin farklı bilgi ve belgeler içeren kaynaklardır. İnsanlar tarih boyunca çeşitli amaçlarla seyahat etmişler ve seyahatleri sırasında veya seyahatten döndükten sonra, gezdikleri, gördükleri ve bir süre yaşadıkları uzak yerler hakkında notlar tutmuşlardır. Bunları bazen bir rapor, bazen de kitap halinde sunmuşlardır (Kaya, 2020a).

Osmanlı Devleti’nin kurulduğu topraklar, her dönemde Batılı seyyahların ilgisini çekmiştir. Bu topraklara yapılan seyahatler 15. yüzyılda hız kazansa da asıl artış 18. ve 19. yüzyıllarda gerçekleşmiştir (Kaya, 2020b). 1700’lü yıllarda gelen seyyahlar çoğunlukla Kudüs’e giden hacılar ve papazlar gibi Hristiyanlar ile casuslar ve antik eser toplayıcıları iken 1800’lü yıllarda bunlara merak amaçlı seyahat edenler de eklenmiştir (Gülersoy, 1996). 19. yüzyılda ise özellikle Balkan politikası nedeniyle Alman, Avusturyalı, Fransız ve İngiliz “bilgin seyyahlar” gelmiştir (Kaya, 2020a; Kaya, 2020b; Yılmaz, 2013; Acun, 2002; Mumcu, 1985).

Osmanlı topraklarında tek başına gezmeyi güvenilir bulmayan seyyahlar bu coğrafyada seyahat şartlarının elverişsiz ve zor oluşu, yolların ve araçların ilikelliği gibi nedenlerden ötürü onlara eşlik edecek bir tercümana/rehbere ihtiyaç duymuşlardır. Seyahat eden kişi ile konaklayacağı yerler, gezeceği bölgeler ve zorunlu olarak ilişki kuracağı kişiler arasında bağlantı görevi üstlenmiş olan bu tercüman rehberler (Gülersoy, 1984) pek çok işlemleri seyyahların yerine gerçekleştirerek işlerini kolaylaştırmışlardır. Tercüman rehberler, Batılıların Müslüman bir coğrafyada yapacakları gezilerde, tarihi eserlere ve ülkeye dair bilgi almak için seyyahların ziyaretlerinde önemli bir yere sahip olmuşlardır (Çelik, 2019). Ancak Avrupalı devletlerin Osmanlı Devleti’ni bölme çabaları ve azınlıkların kendi milli davalarının peşine düşmesi gibi politik gelişmeler, tercüman rehberlik işine de yansımıştır. Çoğu zaman doğru olmayan, uydurma bilgilerle ve asılsız hikâyelerle Osmanlı Devleti’nin imajı daha da zedelenmiştir (Gülersoy, 1996).

Osmanlı Hükümeti de kötü imajını düzeltmek üzere rehberlik mesleğinin düzenlenmesi alanında mevzuat çalışmalarından birini yapmış ve 29 Ekim 1890 tarihinde “Seyyahine Tercümanlık Edenler Hakkında 190 Sayılı Nizamname”yi yayınlamıştır. Bu nizamname, bir taraftan rehberlik mesleğinin kurumsallaştırılması çabalarının ilki sayılmakta (Ahipaşaoğlu, 2006) diğer taraftan da tercüman rehberlerin o dönemdeki durumu hakkında merak uyandırmaktadır. Bu noktadan hareketle bu çalışmada Anadolu’ya gelen yabancıların yazdıkları seyahatnamelerde rehberlerden nasıl bahsettikleri incelenerek o döneme ilişkin bir durum tespiti yapmak amaçlanmıştır. Bu bağlamda dünyanın birçok yerine seyahat eden seyyahların da rehberlik hizmetinden yararlanmış olacağı ve bunları seyahatnamelerinde anlatacakları düşünülmüş, 1662-1913 yılları arasında Anadolu’ya gelen seyyahların seyahatnameleri taranmıştır. Nitel araştırma yönteminin benimsendiği bu çalışmada Almanca, İngilizce ve Fransızca dillerinde yazılan 57 seyahatnamede *tercüman*, *rehber*, *mihmandar*, *kılavuz*, *eşlik eden* ve *kavas* gibi anahtar sözcüklerle arama yapılmıştır. Elde edilen veriler, nitel veri analiz programı olan Maxqda ile içerik analizine tabi tutulmuştur. Bu kapsamda beş kategori belirlenmiştir. Seyahatnamelerde her ne kadar adı geçen anahtar sözcükler kullanılsa da bu çalışmada bu mesleği icra eden kişilerden rehber şeklinde bahsedilecektir.

ALANYAZIN

Seyahatnamelerin, seyyahın gezdiği döneme ait ilk ağızdan bilgi vermesi bakımından önemli birer kaynak olduğu bilinmektedir. Alanyazın incelendiğinde seyahatnamelerin konu edildiği çalışmaların büyük çoğunluğunun Tarih ya da Türk Dili ve Edebiyatı alanlarında yoğunlaştığı görülmektedir. Turizm alanındaki çalışmalarda ise son dönemlerde ele alınmaya başlandığı görülmektedir. Bu çalışmalar genellikle bir seyyah ve/veya seyahatnameyi, belirli bir dönemi, belirli bir yerleşim yerinin tüm yönlerini (Yılmaz ve Yetgin, 2018; Bütüner, 2016; Kutluk ve Avcıkurt, 2014; Yıldırım, 2013; Yılmaz, 2013; Madran, 1985), kadın seyyahlar gözüyle Osmanlı’nın kültürel mirasını (Çalık, Çiftçi ve Yetgin, 2020) veya seyahatnameler ışığında hazırlanan gezi önerilerini (Kaya, 2020a; Erbay Aslıtürk ve Gökçe, 2014; Erbay Aslıtürk ve Dikyar, 2014) otelcilik tarihini (Yılmaz, Yetgin ve Kozak, 2018) ve Anadolu’da sosyal, kültürel ve ekonomik hayatı (İnal, 2018) ele almaktadır.

Farklı disiplinlerde yapılan doktora tezlerinde, ana konu olmasa da rehberlerle ilgili bilgilere ulaşılmıştır. Balcı (2006) ‘Osmanlı Devleti’nde tercümanlık ve Bâb-ı Ali Tercüme Odası’ adlı doktora tez çalışmasında Osmanlıların yabancı dil konusundaki eğilimlerine dikkat çekmiş ve yabancı dil öğrenmeme sebeplerini tartışmıştır. Yıldırım (2013) 14. yüzyıldan Cumhuriyet

Dönemi'ne kadar Bursa ilini ziyaret eden yabancı seyahatçıların gözünden mimari eserleri incelediği doktora tez çalışmasında seyahatçılara tercüman/rehber/kavaslara eşlik ettiklerinden bahsetmiştir. Çalışmasında aynı zamanda rehberlerin milliyetleri, özellikleri, becerilerine de yer vermiştir. İnal (2018) 19. yüzyılda İngilizce yazılmış seyahatnamelere göre Anadolu'da sosyal kültürel ve ekonomik hayatı incelediği doktora tez çalışmasında, seyahatçılara eşlik eden ve yol gösterici olan kişilerin rehberler olduğundan söz etmiştir. Çalışmada aynı zamanda rehberlerin ücretlerinden, yolculuğu kolaylaştırmak için neler yaptıklarından, dil yetkinliklerinden ve milliyetlerinden bahsetmiştir. İnal'a göre seyahatçılar, Anadolu coğrafyasını ziyaret ettiklerinde, istisnalar dışında çoğunlukla bir ekip halinde hareket etmişlerdir. Ekipte bulunan kişiler, gidilecek güzergâhlar dâhilinde değişiklik gösterse de yolu tarif edecek olan rehberler mutlaka vazgeçilmez olmuştur. Seyahatçıların ziyaretlerinden dolayı ise önemli bir pazar ortaya çıkmış ve bağımsız çalışan tercüman rehberlere çok sık rastlanmaya başlanmıştır.

Çelik (2019) "Osmanlı'nın Ecnebi Misafirleri: Seyahat-Turist, Güzergâh ve Devlet (1863-1914)" adlı doktora tezinde tercüman rehberlerin dragoman, rehber ve tercüman olarak anıldığını belirtmektedir. Ayrıca dil bilmesinin yanı sıra geziyi örgütleyebilecek yeteneğe, hizmet ettiği kişilerin ihtiyaçlarına cevap vermek için de yeterli tarihsel ve güncel donanımına sahip olması gerektiğini, buna rağmen rehberlerin genel kültürlerinin zayıf olduğunu tespit etmiştir. Bazen de seyahatçıların ziyaret ettikleri önemli şehirlerde dil bilgisi zayıf olan erkek gayrimüslim tercüman/rehberlerin bulunduğundan bahsetmiştir. İncelenen dönemde basılı gezi rehberlerinde önemli tercümanların ve buldukları şehirlerin isimleri de mevcuttur (Çelik, 2019).

Rehberlerin aynı zamanda tercümanlık yaptığı ve azınlık grupları arasından çıktığını Gülersoy da yazılarında kaleme almıştır (Gülersoy, 1996). Gülersoy'a göre Müslümanların yabancı dil bilmesi çok az rastlanan bir durumdur. Kökenleri İspanya'ya dayandığı için Anadolu'da Museviler İspanyolcanın bozuk şeklini konuşmaktaydılar. Bunun yanı sıra dilin benzerliği Latince ve Fransızca'yı rahatlıkla öğrenmelerine ve iletişim kurabilmelerine olanak sağlamaktaydı. Rusya ve Polonya kökenli Museviler, Slav dilleri ve Almanca konuşabiliyorlardı (Gülersoy, 1984). Fransız, İtalyan ve Maltalı olan Levanten ailelerin çocukları da tercüman rehberlik yapmaya başlamışlardı (Gülersoy, 1996). El sanatları, ticaret ve konaklama tesislerinin işletmeciliğini üstlenen ve özellikle Beyoğlu'ndaki pansiyonların ve Galata'daki meyhanelerin sahipleri olan Rumlar, aynı zamanda tercüman rehberlik de yapmaktaydılar (Pirinçioğlu, 1996; Değirmencioğlu, 2001). Müslüman Türklerle birlikte yaşayan Rumların Yahudiler gibi "misafir" değil, "ev sahibi" gibi davrandıkları da bilinmektedir (Çetin, 2011).

Kısıklı (2019) "Bir İngiliz İstihbarat Subayının Anadolu Seyahatinden İzlenimler" adlı çalışmasında, seyahatçılarına gayrimüslim yerine Müslüman bir rehber almayı tercih ettiğinden söz etmiştir. Küçük Asya'yı bir Türk rehber eşliğinde gezip görmek amacıyla 1911 yılında yola çıkan İngiliz istihbarat subayı William John Childs, Samsun'dan başlattığı yolculuğunu 1912 yılında İskenderun'da tamamlamış ve seyahat anılarını "Yürüyerek Anadolu" isimli kitapta yayınlamıştır. Childs, yaya olarak gerçekleştirdiği seyahati sırasında sorun yaşamamak ve seyahat esnasında Müslümanlardan yana olduğu algısını yaratmak için yanına Müslüman bir rehber almayı tercih ettiğini ifade etmiştir. Kısıklı, çalışmasında ayrıca rehberin, Childs'ı zor durumlardan kurtardığı, farklı şehirlerde yöresel yemek tavsiyelerinde bulunduğu, yol gösterdiği ve Türk halkı hakkında bilgi verdiği de kaydetmiştir.

Cumhuriyet Dönemi'ne gelindiğinde, Türkiye'nin ilk tercüman rehber sınavlarını Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu'nun yaptığı bilinmektedir (Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu, 2021). Kurumun başkanlarından Çelik Gülersoy, yazılarında gayrimüslim rehberlerin Osmanlı Devleti'nin imajına verdiği zararlara yer vermiştir. Gülersoy (1996), uydurma bilgilerle Osmanlı Devleti'nin imajını zedeleyen "kötü üne sahip" tercüman rehberlerin, TURİNG tarafından düzenlenen sınavlarla elendiğini belirtmiştir. Gülersoy'a göre (1984) rehberlerin en iyi yaptıkları işler arasında seyahatçıların talep ettikleri özel izin gerektiren yerleri görebilmeleri için izin alabilmeleridir. Rehberler, gelen seyahatçıların büyük saraylar ve büyük camiler gibi anıtsal yapıları görebilmeleri, padişahın cuma selamlığı gibi törenleri izleyebilmeleri için Bab-i Ali'den izin almışlardır. Seyahatçılar da aracı olan rehberlere para ödeyerek belirli kontenjan dahilinde olan bu ayrıcalıktan yararlanabilmişlerdir.

Seyahatnamelerde turist rehberlerini inceleyen çalışmaların daha az sayıda olduğu görülmektedir. Yılmaz (2018) turist rehberlerinin anlatımlarının zenginleştirilmesinde seyahatnamelerin kullanılmasını ele alan bir araştırma yapmıştır. Araştırmasında seyahatnamelerin kaynak olarak kullanılmasının farklılık yaratacağı, anlatımı zenginleştirileceği ve kalıcı kılacağı, ilgi ve merak uyandıracığı, anlatımlara referans olacağı ve güven uyandıracığı, turistlerin destinasyona duygusal açıdan bağlanmasını sağlayacağı, turistlerin memnuniyet düzeyinin ve turist rehberine saygısının artacağı görüşleri gibi olumlu tespitlerde bulunmuştur. Kaya (2020a) Almanca konuşan yedi seyahatçı gözlemlerinden yola çıkarak bir kültür rotası önerisinde bulunduğu doktora tez çalışmasında, 1850-1912 yılları arasındaki döneme ışık tutmuş ve bu bağlamda rehberlerden de bahsetmiştir. Seyahatnamelerde rehberler; rehber, kılavuz, mihmandar, dragoman, tercüman, kavas gibi isimlerle adlandırılırlar da bir meslek mensubu olarak görülmemiştir.

YÖNTEM

Bu çalışmanın temel amacı, 1662-1913 yılları arasında Anadolu'ya gelen yabancıların yazdıkları seyahatnamelerde gezileri esnasında onlara eşlik eden

rehberlerden nasıl bahsettikleri incelenerek döneme dair bir durum tespiti yapmaktır. Geçmişte tutulan kayıtlar, yazılı dokümanlar, eserler ve arşiv belgeleri materyal kültürü olarak tanımlanmakta ve araştırmacılar için zengin bir veri kaynağı oluşturmaktadır (Patton,

Tablo 1: Seyahatnamelerde Rehberlere İlişkin Kategoriler, Kodlar ve Sıklıkları

Kategoriler ve Kodlar	Sıklık
Rehberlerin tutum ve davranışlarına ilişkin ifadeler	63
Yardımsaver	8
Yol konusunda bilgili	8
Yola hakim olmayan	6
Bilgili	6
Genç	5
Zeki	5
Dolandırıcı, üçkâğıtçı	5
Tehlikeli, güven vermeyen	5
Cana yakın ve nazik	4
Gönüllü rehberlik yapan	4
Sorunlara çözüm bulan	3
Hikâye/masal anlatıcısı	3
Şikâyet eden	1
Rehberlerin çalışma koşullarına ilişkin ifadeler	45
Rehberin nereden temin edildiği	13
Aldıkları ücret	11
Atla/eşekle/yaya seyahat	8
Demiryolları ile seyahat	7
Tehlikelere karşı korunma	4
Buharlı vapur ile seyahat	
Rehberlerin verdikleri hizmetlere ilişkin ifadeler	98
Eşlik etme	31
Araştırma gezisinde yönlendirici olma	23
Çeşitli işlerde yardımcı olma	18
Bilgi verme	15
Tehlikelerden koruma	8
Alışverişte yardımcı olma	3
Rehberlerin becerilerine ilişkin ifadeler	55
Bilgi yetersizliği	21
Yabancı dil hakimiyeti	14
Rehberlik konusunda iyi olma	6
Abartma	5
Eski eserlere ilgi duymaması	4
Merak uyandırma	3
Birbirini tekrarlayan kısıtlı bilgi verme	2
Rehberlerin demografik özelliklerine ilişkin ifadeler	66
Milliyeti/Etnik kökeni	48
Dini	18
Toplam	328

2014). Bu çalışmada seyahatnameler, temel veri kaynağını oluşturan dokümanlardır. Veriler 1662-1913 yılları arasında İngilizce, Almanca ve Fransızca dillerinde yazılmış olan 57 seyahatname incelenerek elde edilmiştir (EK 1). Verilerin kendini tekrarlaması ve doygunluğa ulaşması sebebiyle 57 seyahatname yeterli bulunmuştur (Patton, 2014). Çalışmada yararlanılan Almanca, İngilizce ve Fransızca dillerinde yazılmış olan kaynakların bir kısmı bizzat araştırmacılar tarafından temin edilmiş, bir kısmına da internet üzerindeki arşivlerden ulaşılmıştır. Bunun yanı sıra alanyazında benzer araştırma yapan araştırmacıların eserlerinden de alıntılar yapılmıştır (Ulugün, 2008; Gürer, 2010; Yıldırım, 2013; Uygur, 2015; İnal, 2018, Çelik, 2019).

Eserlerde rehberlere ait bilgi için İngilizce, Almanca ve Fransızca dillerinde *tercüman*, *rehber*, *mihmandar*, *kılavuz*, *eşlik eden*, *kavas* vb. kelimeler ile arama yapılmıştır. Elde edilen cümle ya da paragraflar bir Word sayfasına aktarılmıştır. Verilerin yoğun oluşu sebebiyle analizinde Maxqda nitel analiz programı tercih edilmiştir. Maxqda, araştırmacıya nitel metinleri sistematik olarak değerlendirmesi ve yorumlaması için yardım eden bir yazılım programıdır (Creswell, 2018). Bu şekilde verilere içerik analizi yapılarak 328 kod elde edilmiştir. Elde edilen kodlar beş kategori altında toplanmış ve yorumlanmıştır. Bunlar; (1) Rehberlerin tutum ve davranışları, (2) Rehberlerin çalışma koşulları, (3) Rehberlerin verdikleri hizmetler, (4) Rehberlerin becerileri ve (5) Rehberlerin demografik özellikleridir (Tablo 1).

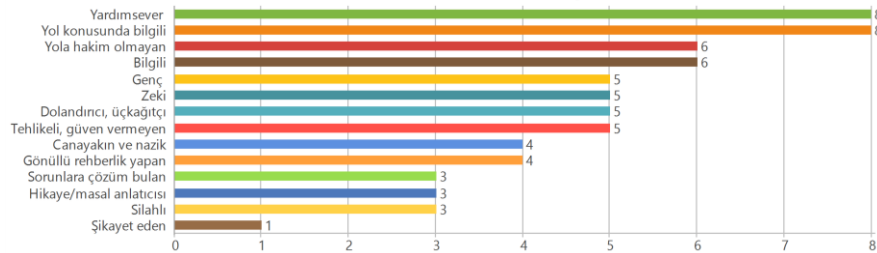
Bu çalışmada elde edilen verilerin değerlendirilmesinde içerik analizi tekniği kullanılmıştır. İçerik analizi genellikle gözleme dayalı alan notlarından çok mülakat dökümleri, günlükler ve dokümanlar gibi metin analizini ifade eder (Patton, 2014, s. 453). İçerik analizinde amaç, toplanan verileri açıklayabilecek kavramlara ve ilişkilere ulaşmaktır. Veriler içerik analizinde daha

tanımlanması ve yorumlanmasıdır (Yıldırım ve Şimşek, 2013, s. 259-260). Kassarian'a (1977) göre içerik analizini diğer yöntemlerden ayıran en önemli özellik objektif, sistematik ve sayısal verilere dayalı olmasıdır.

Verilerin çalışma için uygun olup olmadığına karar vermek üzere veri özellikleri dikkatli bir şekilde incelenmelidir (Yolal, 2016). Bu nedenle veriler kullanılmadan önce araştırmacılar tarafından ayrı ayrı okunmuş ve düzenlenmiş, bu şekilde çalışmaya uygun hale getirilmiştir. Nitel araştırmalarda güvenilirliği sağlayan, yazıya aktarılmış verilerin analizinde kodlayıcılar arasında görüş birliğidir (Creswell, 2013). Lincoln ve Guba da (1985) nitel araştırmalarda "geçerliliği ve güvenilirliği" sağlamak için inandırıcılık, tutarlılık, aktarılabilirlik ve onaylanabilirlik kavramlarından bahsetmiştir. Bu çalışmada *inandırıcılık*; veri kaynakları olan seyahatnamelerin orijinallerine ulaşma, verilerin analizcilerini çeşitleme, kodlamalarda uzman görüşü alma ve bulguları alanyazınla karşılaştırma; *tutarlılık* ise çoklu kodlayıcı kullanma gibi kriterler yerine getirilerek sağlanmıştır. *Aktarılabilirlik* için seyahatnamelerden doğrudan alıntılar yapılmış ve yapılan alıntılara seyyah isimleri ile birlikte doğrudan tablolarda yer verilmiştir. Guba'ya (1981) göre *onaylanabilirlik* için nesnel olmak gerekmektedir. Araştırmacı yanlılığını azaltmak için farklı kodlayıcılar birbirinden ayrı ve önyargılardan uzak bir şekilde kodlamalarını gerçekleştirmişlerdir.

BULGULAR

Bu çalışmada, Anadolu'ya seyahat eden yabancı seyyahların, yanlarındaki rehberlere ilişkin yazdıkları incelenmiş ve seyahatnamelerde yer alan ifadeler, turist rehberliğinin tarihsel gelişimini daha iyi anlayabilmek için içerik analizine tabi tutulmuştur. Bu kapsamda elde edilen kodlar beş kategori altında toplanmıştır. Tablo 1'de verilmiş olan kategoriler ve kodlar aşağıda örnek ifadelerle detaylandırılmıştır.

Şekil 1. Rehberlerin Tutum ve Davranışlarına İlişkin Frekans Grafiği

derin bir işleme tabi tutulur ve derinlemesine yapılan analiz sonucu, betimsel analizle fark edilemeyen kavram ve temalar keşfedilebilir. İçerik analizinde elde edilen nitel araştırma verileri dört aşamada analiz edilmektedir: (1) Verilerin kodlanması, (2) temaların bulunması, (3) kodların ve temaların düzenlenmesi ve (4) bulguların

Rehberlerin Tutum ve Davranışları

Seyahatnamelerde rehberlerin tutum ve davranışlarına ilişkin elde edilen toplam 63 alt kod, 13 kod altında toplanmıştır. Bu kodların sıklık grafiği Şekil 1'de gösterilmiştir.

İncelenen seyahatnamelerde Anadolu'ya gelen seyahatçıların bakış açısıyla, bu kişilere rehberlik edenlerin tutum ve davranışlarına ilişkin örnek ifadelerle, kodların sıklığına göre Tablo 2'de yer verilmiştir. Bunlar arasında en sık kullanılan ifade, rehberlerin yardımsever ve yol konusunda bilgili olduğu ile ilgilidir. Örneğin;

...mihmandarlık ya da rehberlik görevini alabileceğini umuyordu. Bize her türlü yardımda bulundu; bu sırada da kendisinden veya gemidekilerden istediğimiz bir şey olursa ona söylememiz için yalvardı (Olearius, 1662).

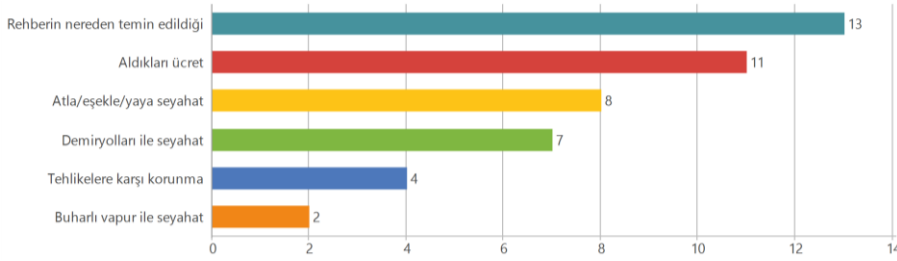
Tablo 2. Rehberlerin Tutum ve Davranışlarına İlişkin İfadeler

Kodlar	Sıklık	Kodlu Bölüm Temelli Örnek İfadeler
Yardımsever	8	"..bize eşlik eden rehberimiz oldukça zeki bir Müslümandı. Kendisi son derece yardımseverdi" (A. V. Williams Jackson) "Şansımıza oldukça istekli ve iyi huylu bir gence rastladık ve gece boyunca bizden yardımını esirgemedi" (W. Francis Ainsworth).
Yol konusunda bilgili	8	"..bize rehberlik etmesi için bir deve sürücüsü olan ve yolları çok iyi bilen ufak tefek yaşlı bir Türk gönderdi" (Richard Chandler). "Bu geçitlerin tamamı, rehbersiz bir kimsenin yolunu bulması mümkün olmayan bir labirent oluşturuyordu." (Warsberg)
Yola hakim olmayan	6	"Rehber ve zaptiye nereden ilerleyeceklerini bilmiyorlardı, sadece benim pusulam yardımcı olmaya devam ediyordu" (Eduard von Bodemeyer). "Rehberimiz bu kayalıklı ve vadilerle dolu bölgenin yollarını bilmiyordu" (W. Francis Ainsworth).
Bilgili	6	"..kendisi bir sonraki seyahatimde bana katıldı ve bu sefer becerilerine bir de tıp bilgisi eklemişti; haliyle her zamanki gibi işinin ehli ve her zamankinden daha faydalıydı" (A. V. Williams Jackson). "Özellikle bir Türk için gayet bilgili ve konuşkandı." (Edmond Spencer).
Genç	5	"Yörük rehberimle tepeye tırmanmaya başladım. Daha önce hiç bu kadar enerjik bir genç görmemiştim." (William J. Hamilton). "Rehberimiz küçük, enteresan, Persli bir çocuktü, on iki yaşlarındaydı" (A. V. Williams Jackson).
Dolandırıcı, üçkağıtçı	5	"Her ne kadar üçkağıtçı rehberimizin tek amacının para koparmak olduğundan emin olsam da." (Edmond Spencer). "Herkesten 6 peni istenirken rehberimiz bizden 2 dolar istediği için ziyaretten vazgeçtik..." (William Makepeace Thackeray)
Tehlikeli, güven vermeyen	5	"Yunan tercüman yüzünde bir dehşet ifadesiyle yanıma geldi ve rehberin haydutlardan biri olabileceğinden ve bizi kuşatılan noktalardan birine götürüp yağmalayabileceklerinden korktuğunu söyledi" (Thomas Valcock).
Zeki	4	"Kipling'in Hintli Kim karakterinin zekâsı ile boy ölçüşebilirdi" (Richard Chandler).
Cana yakın ve nazik	4	"..cana yakın kimselerden birisi olan Dr. Fabiano yanımıza geldi ve bir rehber olarak hizmetlerini teklif etti." (Jerningham). ".. bütün sorularımı nezaketle cevaplandırdı" (David Fraser).
Gönüllü rehberlik yapan	3	"..daha istekli bir rehber aramak zorunda kaldık. Şansımıza oldukça istekli ve iyi huylu bir gence rastladık ve gece boyunca bizden yardımını esirgemedi." (W. Francis Ainsworth).
Sorunlara çözüm bulan	3	"Sürekli sorulan bu utanmaz sorular onu çileden çıkarınca bir hastaya götürmekte olduğu doktor olduğumu söyleyiverdi." (Charles de Peyssonel).
Hikâye/masal anlatıcısı	3	"Rehberim masalı bitirdikten sonra kendi yorumunu bu şekilde belirtti" (A. V. Williams Jackson).
Şikâyet eden	1	"Rehberim bana şehri gezdirirken burada büyük bir yoksulluğun ve gıdasızlığın hüküm sürmesinden defalarca şikâyet etti. Şehrin muazzamlığı ile çelişen şikâyetler." (Andreas David Mordtmann).

Bilgili olmaları yanında yola hakim olmamaları da onu takip eden diğer ifadelerdir. Elde edilen kodlar olumlu ve olumsuz olarak da ayrılabilir. Olumlu olanlar; rehberlerin yardımsever, yol konusunda bilgili, bilgili, genç, zeki, cana yakın ve nazik olmaları, gönüllü rehberlik yapmaları, sorunlara çözüm bulmaları ve hikâye/masal anlatıcı olmalarıdır. Olumsuz ifadeler ise yola hakim olmamaları, dolandırıcı/üçkağıtçı olmaları, tehlikeli olmaları/güven vermemeleri ile ve şikayet etmeleridir. Bu şekilde bir ayırmda 63 ifadeden 46'sı rehberler hakkında olumlu iken 17 ifade olumsuzdur.

Rehberlerin Çalışma Koşulları

Seyahatnamelerde rehberlerin çalışma koşullarına ilişkin toplam 45 kodlama yapılmıştır. Bunlar 6 kod altında toplanmıştır. Bu kodların frekans grafiği Şekil 2'de gösterilmiştir.

Şekil 2. Rehberlerin Çalışma Koşullarına İlişkin Frekans Grafiği

Çalışmada incelenen seyahatnameleri yazan seyyahların bakış açısıyla, bu kişilere rehberlik yapan kişilerin çalışma koşullarına ilişkin örnek ifadeler Tablo 3'te yer verilmiştir. Bunlar arasında en sık kullanılan ifade, rehberlerin nereden temin edildiğine ve aldıkları ücrette dair ifadelerdir. **Örneğin;**

Büro sekreteri vasıtasıyla otel bellboyunun erkek kardeşi olan ve iyi derecede Türkçe konuşan bir Avusturyalı, tercümanımız olarak günlük 10 franka ve ikinci sınıf bilet almak kaydıyla gezimiz için ayarlandı (von und zu Eisenstein, 1912).

Bunları seyahat şekilleri takip etmektedir. Buna göre en fazla atla, eşekle ya da yaya olarak seyahat ettiklerini belirtmişlerdir. Demiryollarının Anadolu'da hizmete başlamasından sonra ise demiryolunu tercih eden seyyahlar, yanlarında rehberlerini de götürmüşlerdir. Ayrıca rehberlerin bazen tehlikeli durumlarla karşılaştığı, kendilerini ve yanındakileri korumak için silahlı oldukları da belirtilmiştir.

Rehberlerin Verdikleri Hizmetler

Seyahatnamelerde rehberlerin çalışma koşullarına ilişkin toplam 99 kodlama yapılmış ve bunlar 6 kod altında toplanmıştır. Bu kodların frekans grafiği Şekil 3'te gösterilmiştir.

Rehberlerin verdikleri hizmetler içerisinde en çok bahsedilen, onların seyyaha eşlik etmesi (31 ifade) ve araştırma gezisinde yönlendirici olmalarıdır (23 ifade). **Örneğin;**

Bize pazarın o çetrefilli yollarında eşlik eden rehberimiz küçük, enteresan, Persli bir çocuktuktu (Jackson, 1911).

Ertesi sabah bir kavaşın eşliği ve rehberliği altında kenti ve çevresini ziyaret ettik (Pfeiffer, 1842).

Bunu çeşitli işlerde yardımcı olma (18 ifade) ve bilgi vermeye (15 ifade) yönelik ifadeler takip etmektedir. Ayrıca seyyahlar yanlarına aldıkları rehber ile bazen günlerce süren yolculuklar yapmışlardır. Bunlar genellikle kendi uzmanlık alanları ve Anadolu'ya geliş amaçları doğrultusunda yaptıkları seyahatlerdir. Bu seyahatlerde seyyahın ihtiyacı olan evrakların

ulaştırılmasında, kişisel işlerinin halledilmesinde, araştırmalarında gerekli teçhizatın sağlanmasında ve benzeri işlerde rehberlerden yardım almışlardır. Tablo 4'te rehberlerin verdikleri hizmetlere ilişkin örnek ifadeler yer almaktadır.

Rehberlerin Becerileri

Seyahatnamelerde rehberlerin çalışma koşullarına ilişkin toplam 55 kodlama yapılmış ve bunlar 7 kod altında toplanmıştır. Bu kodların frekans grafiği Şekil 4'te gösterilmiştir.

Rehberlerin becerilerine ilişkin elde edilen bulgular olumlu ve olumsuz olarak iki grup altında değerlendirilebilir. Yabancı dil hakimiyeti, rehberlik konusunda iyi olma ve merak uyandırma becerileri olumlu iken bilgi yetersizliği, abartma, eski eserlere ilgi duymaması ve birbirini tekrarlayan kısıtlı bilgi verilmesi ise olumsuz şeklinde ifade edilebilir.

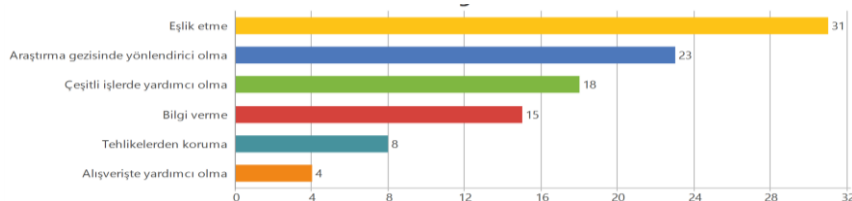
Tablo 3. Rehberlerin Çalışma Koşullarına İlişkin İfadeler

Kodlar	Sıklık	Kodlu Bölüm Temelli Örnek İfadeler
Rehberin nereden temin edildiği	13	“Vali bize buranın şeyhine iletmemiz için bir mektup vermişti; bu sayede şeyh bize yolculuğumuzun devamı için yeni bir rehber temin edecekti”(W. Francis Ainsworth). “Konsolosluktan bir kavas geldi ve rehberimiz oldu kalenin etrafına kadar bize eşlik etti.” (Mary. A. Walker).
Aldıkları ücret	11	“İstanbul’da yolunuzu bulabilmek için, en azından ilk birkaç gün, herhangi bir otelde günde 40 ila 50 kuruşa kiralayabileceğiniz bir rehbera veya bir dragomana ihtiyacınız var.”(Julius Hermann Moritz Busch). “Günlük 10 franka ve ikinci sınıf bilet almak kaydıyla gezimiz için rehber ayarlandı” (Richard von und zu Eisenstein).
Atla/eşekle/ yaya seyahat	8	“Fakat ben asıl rehberimizin bindiği o küçük beyaz eşeğin hızına hayran kalmıştım” (A. V. Williams Jackson). “Varışımızın ertesi günü Russell ile birlikte kentın valisinden bir rehber temin ettik, atlarımıza bindik ve Kılıç Nehri kıyısından geçerek Jemaleh’e (Cemele) kadar geldik.” (W. Francis Ainsworth).
Demiryolları ile seyahat	7	“Kompartımda bizden başka bir de yolculuğumuz sırasında bize rehberlik edecek olan Papdopulos Kirill bulunuyor” (Bela Horvath). “Tüm seyahatimiz süresince 1. sınıf vagonlarda yolculuk yaptık, rehberimiz Nicoli 2. sınıf vagondaydı” (Eduard von Bodemeyer).
Tehlikelere karşı korunma	4	“Onları gemiye getiren Türk rehberlerinin zincirini çıkardılar. Adam etrafına bakındı; kaçmayı aklından bile geçirmiyordu” (Jean de Thévenot). “İzmir’den ayrılırken kafilenin en önünde rehber olarak günlüğüne 1 dolar ödediğimiz silahlı bir Türk...” (Charles Fellows).
Buharlı vapur ile seyahat	2	“Üsteğmen Günther ve tercüman ile Haliç üzerindeki köprünün yakınından bir Türk buharlı gemisine bindik” (Richard von und zu Eisenstein).

Yanımızda rehber olarak bir Yahudi’yi alarak hamamları görmeye gittik. Bunlar birkaç yüzyıl öncesinde İspanya’dan sürgün edilmiş olan Yahudilerin soyundan gelir ve hala İspanyolca konuşmaya devam ederler (Strickland, 1836).

Bizi yakındaki güzel bir mezarlığa götürdü, ama hakkında hiçbir şey bilmiyordu (Mordtmann, 1850-58).

Rehberlerin bilgilerinin yetersiz olduğu, seyahat-namelerde en çok yer alan ifadedir. Bunu yabancı dile

Şekil 3. Rehberlerin Verdikleri Hizmetlere İlişkin Frekans Grafiği

hakim olmaları takip etmektedir. Rehberlerin becerilerine ilişkin örnek ifadeler Tablo 5'te gösterilmiştir.

Rehberlerin Demografik Özellikleri

Seyahatnamelerde rehberlerin demografik özelliklerine ilişkin toplam 66 kodlama yapılmış ve bunlar 2

nımıza geldi ve bir rehber olarak hizmetlerini teklif etti. Kabul ettik (Jerningham, 1870).

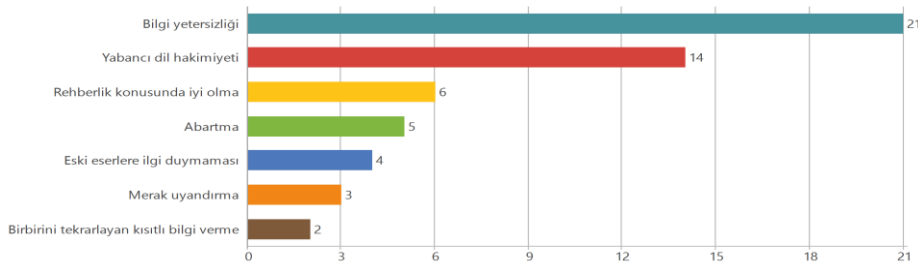
Kıbrıs kökenli bir Hristiyan olan İsa Kubrusli, 40 yıldır tercümanlık yapıyordu (Sykes, 1900).

Tablo 4. Rehberlerin Verdikleri Hizmetlere İlişkin İfadeler

Kodlar	Sıklık	Kodlu Bölüm Temelli Örnek İfadeler
Eşlik etme	31	“Seyitgazi”de bir rehber ayarladık ve kendisi bizimle birlikte eski Frigyalıların kral mezarlıklarına eşlik etti” (Andreas David Mordtmann). “Ertesi sabah bir kavasın koruması ve rehberliği eşliğinde kenti ve çevresini ziyaret ettik” (Ida Laura Pfeiffer).
Araştırma gezisinde yönlendirici olma	23	“Bitki/böcek örneği toplamayı yönlendirmek için iki rehber hep yanımızdaydı” (Eduard von Bodemeyer). “Rehberimiz bize eskilerin geleneklerinde ve yazılarında Troya tarihiyle ilişkilendirilen bir sürü tepe ve alan gösterdi” (Edmond Spencer).
Çeşitli işlerde yardımcı olma	18	“Yanıma sadece eteğimi tutmak için, hem tercümanım ve hem de oda hizmetçim olan bir Rum kadını aldım” (Lady Montagu). “Burada mola verdik, kahvaltımızı ettik, atları iki rehberle gönderdik” (Eduard von Bodemeyer).
Bilgi verme	15	“Bir rehber Bursa bölgesi hakkında detaylı bilgiler verdi” (Cyrille Justin Médard van Overbergh). “İznik'te burasını bilen rehberlere kolayca rastlanır” (Charles Texier).
Tehlikelerden koruma	8	“Zanapa'da bana eşlik eden bir kişi, beni bir köpek sürüsünden kurtarmıştı” (Eduard von Bodemeyer). “Yanınıza bir rehber almanız gerekiyor çünkü kıyılardaki tehlikeli bataklıklardan geçen yolu bulmak zor” (Julius Hermann Moritz Busch).
Alışverişte yardımcı olma	4	“Rehberlik görevini üstlenerek gün ağardığından beri süren sekiz saatlik yorucu yolculuğumuzun ardından arkadaşımınla içecek bir şeyler alabilmemiz için bizi en iyi dükkânlara götürdü” (A. V. Williams Jackson).

alt kod altında toplanmıştır. Çalışmada, seyyahların verdiği bilgilerin en yoğun olarak rehberlerin milliyetlerine veya etnik kökenlerine ilişkin olduğu görülmüştür. Bu kodların frekans grafiği Şekil 5'te gösterilmiştir.

Kenti bir İspanyol Yahudisi olan Sagués adında bir rehberle dolaştım ve devamlı İspanyolca konuştuk (Miret, 1901).

Şekil 4. Rehberlerin Becerilerine İlişkin Frekans Grafiği

En fazla sıklığa sahip olan ifadeler seyyahların, rehberlerin milliyetine veya etnik kökenine ilişkin verdikleri bilgilerdir (48). Örneğin;

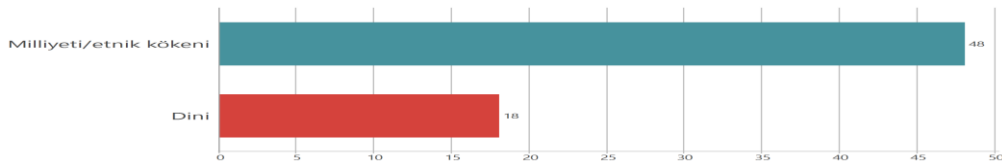
Rapor etmeden dahi önce bir yabancıнын kokusunu alan cana yakın kimselerden birisi olan Dr. Fabiano ya-

Seyahatnamelerde Türk, Bulgar, Ermeni, Gürcü, İranlı, **İspanyol**, **Kıbrıslı**, Kürt ve Rum şeklinde belirtilenlere rastlandığı gibi Nicoli, Fabiano, Netzezbek, Rustom şeklinde rehber isimleri de yer almıştır. Bunun yanı sıra Yahudi ve özellikle Hristiyan rahiplerin rehberlik yaptığı tespit edilmiştir. Aşağıda rehberlerin

milliyeti/etnik kökeni ve dinine ilişkin örnek ifadeler yer almaktadır (Tablo 6).

Tablo 5. Rehberlerin Becerilerine İlişkin İfadeler

Kodlar	Sıklık	Kodlu Bölüm Temelli Örnek İfadeler
Bilgi yetersizliği	21	“...bir harabe yığını (muhtemelen Prusias’ın sarayı) size gösterecektir, fakat bunlar hakkında bildikleri sadece bu” (James Porter). “Buraya İAsian ya da daha çok Bargyietic deniyordu; gerçi sonuncusunun sahil şeridi üzerinde bir yer olup olmadığını sordum ama hiçbir bilgi alamadım.” (Richard Chandler).
Yabancı dil hakimiyeti	14	“Rehberimiz Türkçe ve Rumcanın yanı sıra yıllarca Macaristan’da kaldığı için Macarca’yı da mükemmel konuşuyor” (Bela Horvath). “Kenti bir İspanyol Yahudisi olan Sagués adında bir rehberle dolaştım ve devamlı İspanyolca konuştuk” (Joaquim Miret).
Rehberlik konusunda iyi olma	6	“Kesinlikle bir gezginin karşılaşabileceği en iyi rehberdi. Günlüğümün birçok sayfası John Zohrab olmasaydı boş kalacaktı” (Carsten Niebuhr).
Abartma	5	“Abartılı varsayımları bizde heyecan uyandıran beklentilerden ne kadar da uzak! Hayal kırıklığına uğradık” (Inatz von Brenner). “Rehber bize burada yakın bir zamanda Nicée’den geçen büyük bir bilgenin çok büyük bir eskilik addettiği bir mezar taşı gösterdi. Hiç şüphesiz bu fikre katılacak derecede bilge değilim” (Marcellus Bowen).
Eski eserlere ilgi duymama	4	“Bu iyi adam bizi tüm gün dünyanın her tarafını dolaştırdı, ancak kral mezarlıklarından bir tanesini dahi göstermedi” (Andreas David Mordtmann). “Rehberimiz Cerci zeki bir adam olmasına rağmen eski eserlere ilgi duymuyordu” (Joseph Piton de Tournefort).
Merak uyandırma	3	“Rehberimizin bize söylediği bazı sözler bu harabelerin yakınlarında bulunan ve özel bir izin gerektiren cephaneliği ziyaret etmek konusunda merak uyandırdı” (Inatz von Brenner). “Birdenbire rehberim az önce incelediğimiz tarihi duvarda kocaman taştan bir geçit fark etti ve ilgimi çekip çekmeyeceğini sordu” (A. V. Williams Jackson).
Birbirini tekrarlayan kısıtlı bilgi verme	2	“Böylesine kısa bir sürede bu kadar çok yapıyı gezince doğal olarak bunlar hakkında verilen bilgiler çok kısıtlı” (Joaquim Miret). “Kısa süreliğine Bursa’da bulunanlar, bir rehberin eşliğinde standart turlarla kenti gezebilmişlerdi. Kendilerine sürekli aynı yapılar gösterilip, aynı bilgiler aktarılmıştı” (Carsten Niebuhr).

Şekil 5. Rehberlerin Demografik Özelliklerine İlişkin Frekans Grafiği

Tablo 6. Rehberlerin Demografik Özelliklerine İlişkin İfadeler

Alt kodlar	Sıklık	Kodlu Bölüm	Temelli Örnek İfadeler
Milliyeti/ etnik kökeni	48		“Fakat yanımdaki Rum tercümanım kethüdanın evini de ziyaret etmemi ısrarla teklif etti.” (Lady Montagu). “Ermeni olan rehberim beni Bursa'nın en büyük camilerinden olan Çelebi Mehmet Camisine götürdü” (David Fraser). “Türk rehberiniz Bizanslıların topraklarını nerede döktüklerini size gösterecektir (James Porter).
Dini	18		“Bursa'da birçok Yahudi vardı ve bunlardan birisi hamamlara vb. yerlere giderken rehberliğimizi yaptı.” (William J. Hamilton). “Rumlar burada Theotokos'a adanmış küçük bir kiliseye sahipler ve rahipleri gezginlere hem ev sahipliği hem de harabeler arasında rehberlik yapar.” (Julius Hermann Moritz Busch).

TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu çalışmada 1662-1913 yılları arasında Anadolu'ya gelen 57 seyyahın yazdığı seyahatnamede rehberlere ilişkin bilgiler araştırılmıştır. Osmanlı Devleti'nin özellikle son dönemlerinde “tercüman rehberlik” yapan kişilerin genellikle azınlık nüfusa mensup oldukları ve gelen seyyahlara devleti aşağılayıcı bilgiler verildiği bilinmektedir (Gülersoy, 1996). Bu çalışmanın en çarpıcı sonucu, seyahatnamelerde rehberler hakkında olumsuz görüşlerin yanı sıra olumlu yanlarının da vurgulanmış olmasıdır. Çalışmada elde edilen veriler, içerik analizine tabi tutularak beş kategori altında toplanmıştır. Bu kategorilere ilişkin sonuçlar aşağıdaki gibidir:

Seyyahların kendilerine rehberlik edenlerin *tutum ve davranışlarına ilişkin* verdiği bilgilerde en fazla yardımseverliklerine vurgu yapmışlardır. Tercüman rehberler, gelen seyyahlara seyahatleri sırasında eşlik etmiş, arkadaşlık, rehberlik ve danışmanlık yapmışlar ve Osmanlı kimliğini tanıma konusunda aracı olmuşlardır (Çetin, 2011). Seyahat eden kişi ile konaklayacağı yerler, gezeceği bölgeler ve zorunlu olarak ilişki kuracağı kişiler arasında bağlantı görevi üstlenmiş olan bu tercüman rehberler (Gülersoy, 1984) pek çok işlemleri seyyahların yerine gerçekleştirerek işlerini kolaylaştırmışlardır. Tercüman rehberler, Batılıların Müslüman bir coğrafyada yapacakları gezilerde, tarihi eserlere ve ülkeye dair bilgi almak için seyyahların ziyaretlerinde önemli bir yere sahip olmuşlardır (Çelik, 2019). Bu çalışmada da geliş amaçlarına göre seyahat ettikleri

yerde kendilerine yardımcı olan bir rehber bulmalarının, seyyahların işlerini kolaylaştırdığı belirlenmiştir. Gerek araştırma gezilerinde yön bulmada, insanlarla iletişim kurmada, alışverişte, tehlikelerden korunmada, hatta doğabilimci von Bodemeyer'de olduğu gibi bitki ve böcek örnekleri toplamada bile rehberlerden yardım aldıkları tespit edilmiştir.

Bir diğer tespit, rehberlerin yol konusunda bilgili olduğu yönündedir. Rehberlerin yardımsever olması ve yol konusunda bilgili olması; çeşitli arkeolojik buluntular, bitki böcek örnekleri, madenler vb. aramaya gelen seyyahlara kolaylık sağlarken bu yardımların Osmanlı Devleti'ne kayıp ya da eski eserlerin, bitki-böcek türlerinin yurt dışına çıkarılması şeklinde yansımaları tartışılabilir. Çal (1997) Osmanlı kanunlarında eski eserlerle ilgili ilk maddenin 9.8.1958 tarihli Ceza Kanunnamesinin 133. maddesi olduğunu belirtmektedir. Eski eserleri korumaya yönelik ilk düzenleme ise 1969 yılında yürürlüğe konulan Asar-ı Atika Nizamnamesidir. Bu nizamname ve sonrasında yapılan değişikliklerle, eski eserlerin yurt dışına götürülmesi belli kurallara bağlanmıştır. Bu durumda rehberler, yurt dışına götürülmek amacıyla yapılan araştırma gezilerine de eşlik etmek durumunda kalmışlardır, denilebilir. Rehberlerin tutum ve davranışlarına yönelik ifadeler arasında olumsuz olanlara da rastlanmıştır. Seyyahlar, rehberin yola hâkim olmamasından yakınırken, az sayıda da (5) olsa dolandırıldıkları hissine kapıldıklarını belirten seyyahlar da bulunmaktadır.

Seyahatnamelerde, rehberlerin çalışma koşulları ile ilgili bilgiler arasında en çok rehberlerin nereden temin edildiğine ilişkin ifadeler ulaşılmıştır. Bunu rehberlere ödenen ücretler ve seyahat şekli takip etmektedir. İncelenen seyahatnamelere göre seyyahlar, kendilerine eşlik edecek olan rehberleri; Konsolosluktan, buldukları kentin valilerinden, İstanbul'da görevli olan askerlerin tavsiyelerinden, şeyh, piskopos ve papaz gibi din adamlarından ve otellerden temin ettikleri tespit edilmiştir. Bazı seyyahlara ise onları yolda gören kişilerin gönüllü rehberlik yapmayı teklif ettikleri belirlenmiştir. Rehberlerin aldıkları ücret ise seyahat ettikleri yıla ve yere göre değişiklik göstermiş olsa da bir rehberine ödenen ücretin çok yüksek olmadığı, bazı durumlarda sadece bahşiş karşılığı rehberlerin onları gezdirdiği anlaşılmıştır. Rehberlerin seyahatlerindeki ulaşım araçlarına ilişkin ifadelerde ise atla, eşekle veya yaya olarak seyahat ettiklerini gösteren ifadeler çoğunluktadır. 1892 yılında Berlin-Bağdat demiryolunun Anadolu'ya gelişi ile beraber, rehberlerin de eşlik ettikleri kişilerle demiryolu üzerinden seyahat ettiği, ancak seyyahlar birinci sınıf vagona yolculuk yaparken, rehberlere ikinci ya da üçüncü sınıf vagona bilet aldıkları da dikkat çekici bir diğer bulgudur.

Rehberlerin *verdikleri hizmetlere ilişkin* olarak seyahatnamelerde en sık bahsedilenler rehberlerin kendilerine eşlik ettikleri, araştırma gezilerinde yönlendirici olduklarıdır. Osmanlı Devleti'ne çeşitli amaçlarla gelen seyyahlar, yanlarında öncelikle kendilerine eşlik etmeleri için rehber bulundurmışlardır. Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde gelen seyyahlar çoğunlukla araştırmacı ve bilim insanıydı (Kaya, 2020a; Kaya, 2020b; Yılmaz, 2013; Acun, 2002; Mumcu, 1985). Bu nedenle araştırmalarında yönlendirici olarak ve çeşitli işlerde kendilerine yardım etmek üzere rehberlerden faydalanmışlardır. Çelik (2019) doktora tez çalışmasında tercüman rehberlerin görevlerinin, konuklarının resmi görevliler ve yerel halk ile iletişimini sağlamanın ötesinde, doğru ve güncel bilgilere vakıf, donanımlı bir rehber olması, geziyi planlayabilmesi ve karşılaşılabilecek sorunları çözme yetisine sahip olmasının beklediğini belirtmektedir. Bu nitelikler, bilimsel araştırma amacıyla gelen seyyahların yanlarına aldıkları rehberlerden beklediği hizmetlerle de örtüşebilmektedir.

Rehberlerin *becerilerine ilişkin* elde edilen kodlar, bilgi yetersizlikleri üzerinde yoğunlaşmıştır. Aynı zamanda abartılı ve birbirini tekrarlayan bilgiler vermeleri ve rehberlerin eski eserlere ilgi duymamaları da bunu takip eden olumsuz ifadelerdir. Bu ifadeler Gülersoy'un (1996) rehberlerin uydurma bilgilerle devletin imajına zarar verdikleri söylemini doğrulamaktadır. Buna karşılık seyyahlar, rehberlerin yabancı dil hakimiyetine vurgu yapmışlardır. Bu durum da rehberlerin çoğunlukla farklı milletlere mensup olmaları ile açıklanabilir. Osmanlı Devleti'nde Müslümanların yabancı dil bilmesi çok az rastlanan bir durumdur (Gülersoy, 1996). Hatta Müslümanların herhangi bir batı dilini öğrenmelerinin şeriata aykırı olduğuna dair inançları, bu mesleğe yönelmelerin engellemiştir (Pirinçioğlu, 1996). Kültürlü bir Osmanlı Efendisi için dil bilmek şart olmakla birlikte ve makbul diller Arapça ve Farsçadır. Osmanlıların yabancı dil öğrenememelerinin nedeni dini olmamasına rağmen dine dayandırılmıştır. Bu dinsel bağlamda bir Batı dilinin ve yazı sisteminin öğrenilmesi Müslümanları dinden çıkarma tehlikesini de beraberinde getirmiştir. Osmanlılarda yabancı dil meselesi üzerinde yapılan yorumlardan birine göre "bir milleti taklit eden onlardan biri olur" anlayışının Batılı uygulamaları taklit etmek ve bunun da küfre ve İslam'a hıyanet olarak anlaşılmasıdır (Göçek, 1999; Balcı, 2006). Genel olarak Osmanlıların yabancı dil öğrenmeme sebepleri arasında, Osmanlıların üstünlük duygularına kapılmaları, Batı ile ticaretin azlığı, içe kaplılık, kendi kendine yetme ve dini-ideolojik gerginlik gibi nedenler sayılabilir (Balcı, 2008).

Çalışmada en yüksek sıklığa ulaşan kategoriye, *demografik özelliklerine ilişkin* kodlar oluşturmuştur. Rehberlerin milliyetine ilişkin ifadelerde; Rum, İtalyan,

Ermeni, İspanyol, Bulgar, Kıbrıslı, Avusturyalı, Gürcü, İranlı ve Türk rehberlerden bahsedilirken etnik kökenine ilişkin ifadelerde Kürt, Levanten ve Tatar tanımlamalarına rastlanmıştır. Bu noktada ilgi çekici olan sonuç, Türk rehberlerin de varlığı olmuştur. Diğer bir tespit ise rehberlerin dini bilgilerine yöneliktir. Burada Yahudi ve Hristiyan rehberler çoğunluğu oluşturmuş, hatta bu dinlere mensup din adamlarının da rehberlik yaptığı belirlenmiştir. Ancak bunun yanında çeşitli sebeplerle Müslüman rehberlerin de eşlik ettiği görülmüştür.

Sonuç olarak Osmanlı Devleti'ne gelen seyyahların büyük çoğunluğunun seyahatlerinde eşlik etmek, çeşitli konularda yardımcı olmak üzere yanlarına rehber aldıkları tespit edilmiştir. Alanyazında detayları verildiği gibi Osmanlı Devleti'ndeki tercüman rehberlerin gayrimüslim ve azınlıklardan çıktığı, uydurma hikâyelerle ve yalanlarla devletin imajını olumsuz etkiledikleri ve bunun sonucu olarak da bir nizamnamenin hazırlanması gerekliliğinin ortaya çıktığı görüşü hakimdir. Bu çalışmada incelenen seyahatnamelerde rehberlerin bilgi yetersizlikleri ve eski eserlere olan ilgisizlikleri eleştirilmiş olsa da olumlu görüşlerin de çoğunlukta olduğu belirlenmiştir. Ayrıca seyahatnamelerde Türk ve Müslüman rehberlerin de varlığından söz edilmiştir. Seyahatnamelerin ilk ağızdan kaynaklar olması bakımından bu çalışmanın turist rehberliğinin tarihçesi için bir kaynak olacağı düşünülmektedir. Seyahatnamelerde sadece rehberlerin incelenmesi bu çalışmanın sınırlılığını oluşturmaktadır. Gelecekteki çalışmalar için farklı meslek gruplarına mensup seyyahların rehberlerle ilgili görüşlerine ve seyyahların turizm sektöründeki otelci, lokantacı, ulaşım ağındaki görevliler gibi farklı iş kolları ile ilgili görüşlerine yönelik araştırma yapılması önerilebilir. Böylece turizm tarihine bütüncül bir bakış açısı kazandırılmış olacaktır.

KAYNAKÇA

Acun, F. (2001). Seyyah Söylemi ve Trabzon'a Gelen Yabancı Seyyahlar. Trabzon ve Çevresi, *Uluslararası Tarih-Dil-Edebiyat Sempozyumu Bildirileri* (s.143-149), 3-5 Mayıs 2001, C. I, Trabzon Valiliği İl Kültür Müdürlüğü Yayınları.

Ahipaşaoğlu, H. S. (2006). *Turizmde Rehberlik*. 2. Basım. Ankara: Gazi Kitabevi.

Balcı, S. (2006). Osmanlı Devleti'nde Tercümanlık ve Bab-ı Ali Tercüme Odası, *Yayınlanmış Doktora Tezi*, Ankara Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Balcı, S. (2008). Osmanlı Devleti'nde Modernleşme Girişimlerine Bir Örnek: Lisan Mektebi. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 27(44), 77-98.

Bütüner, Z. (2016). Alman Seyyah Andreas David Mordtmann'ın İznikmid-İznik-İzmit (Kocaeli) İzlenimleri. *Uluslararası Karamürsel Alp ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu-II*, s. 529-641.

Cresswell, J. W. (2013). *Nitel Araştırma Yöntemleri Beş Yaklaşımına Göre Nitel Araştırma ve Araştırma Deseni*, 3. Baskı. (Çeviri ed: Mesut Bütün ve Selçuk Beşir Demir). Ankara: Siyasal Yayın Dağıtım.

Çal, H. (1997). Osmanlı Devleti'nde Asar-ı Atika Nizamnameleri. *Vakıflar Dergisi*, 26, 391- 400.

Çalık, A. Ö., Çiftçi, G. & Yetgin, D. (2020). Cultural Heritage of Ottoman Anatolia Through the Eyes of Female Travelers. *Heritage Tourism Beyond Borders and Civilizations* içinde (s. 71-83). Singapore: Springer.

Çelik, E. (2019). Osmanlı'nın Ecnebî Misafirleri: Seyyah-Turist, Güzergâh ve Devlet (1863-1914). *Yayınlanmamış Doktora Tezi*, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Zonguldak.

Çetin, F. (2011). Batılı Seyyahlara Göre İstanbul'un Gayrimüslim Ahalisi (1553-1673), *Yayınlanmamış Doktora Tezi*, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

Değirmencioğlu, A. Ö. (2001). Türkiye'de Turizm Rehberliği Eğitimi Üzerine Bir Araştırma. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 12(2), 189-196.

Erbay Aslıtürk, G. ve Dikyar, C. (2014). 1200-1900 Yılları Seyyahlarının Anlatımıyla İzmir ve Aydın İlleri İçin Gezi Önerisi. *III. Disiplinlerarası Turizm Araştırmaları Kongresi Bildiri Kitabı* içinde (s. 476-487). Ankara: Detay Yayıncılık.

Erbay Aslıtürk, G. ve Gökçe, S. (2014). 17.-19. Yüzyıl Seyyahlarının Kaleminden İstanbul: Avrupa Yakası Gezi Önerisi. *III. Disiplinlerarası Turizm Araştırmaları Kongresi Bildiri Kitabı* içinde (s. 488-501). Ankara: Detay Yayıncılık.

Göçek, F.M. (1999). *Burjuvazinin Yükselişi İmparatorluğun Çöküşü Osmanlı Batılılaşması ve Toplumsal Değişme* (Çev. İbrahim Yıldız), s. 35,34, Ankara: Ayraç.

Guba, E. G. (1981). Criteria for Assessing the Trustworthiness of Naturalistic Inquiries. *Educational Communication and Technology*. 29(2). 75-91.

Gülersoy, Ç. (1984). Turizm Tarihimizden Bir Yaprak Tercüman Rehberlik, *TÜRSAB Turizm Dergisi* Temmuz, s.19-22.

Gülersoy, Ç. (1996). Turizm Elçilerimiz Tercüman Rehberler, *Rehber Dünyası Dergisi*, Kasım, s. 4-7.

Gürer, S. (2010). VII-XVIII ve XIX. Yüzyıllarda Fransız Seyahatnamelerinde Osmanlı Toplumunu *Yayınlanmamış Doktora Tezi*. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

İnal, B. (2018). 19. Yüzyılda İngilizce Yazılmış Seyahatnamelere Göre Anadolu'da Sosyal Kültürel ve Ekonomik Hayat, *Yayınlanmamış Doktora Tezi*. Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uşak.

Kassarjian, H. (1977). *Content Analysis in Consumer Research*. Journal of Consumer Research, 4(1), 8-18.

Kaya, A. (2020a). Almanca Seyahatnameler (1850-1912) Temelinde Türkiye'de Bir Kültür Rotası Önerisi, *Yayınlanmamış Doktora Tezi*. Eskişehir Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kaya, A. (2020b). Turist Rehberliği Mesleğinin Tarihsel Gelişimi. *Turist Rehberliği* içinde. (s. 27-54). Ed. Medet Yolal. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları. E-ISBN: 3483-0-0-0-2102-V01.

Kısıklı, E. (2019). Bir İngiliz İstihbarat Subayı'nın Anadolu Seyahatinden İzlenimler. *Geçmişten Günümüze Seyahat Edebiyatı* içinde. (s. 529-544). 4. Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Kurultayı Bildirileri, 24-25-26 Nisan 2019, Elginkan Vakfı.

Kutluk, A. & Avcıkurt, C. (2014). Seyyahların Notlarında İlk Görüş: İstanbul Tasvirleri. *III. Disiplinlerarası Turizm Araştırmaları Kongresi Bildiri Kitabı* içinde (s. 138-150). Ankara: Detay Yayıncılık.

Lincoln, Y.S., & Guba, E. G. (1985). *Naturalistic Inquiry*. Newbury Park, CA: Sage Publications.

Madran, E. (1985). Seyahatnamelerde Anadolu Kenti, *IX. Türk Tarih Kongresi*, 21-25 Eylül 1981, C. III, TTK, Ankara, 1303-1322.

Mumcu, A. (1985). Prof. Dr. Ahmet Mumcu'nun Konuşması, *I. Uluslararası Seyahatnamelerde Türk ve Batı İmajı Sempozyumu Belgeleri* içinde (s. 83-90). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Patton, M. Q. (2014). *Nitel Araştırma ve Değerlendirme Yöntemleri*, 3. Baskı. (Çeviri ed: Mesut Bütün ve Selçuk Beşir Demir). Ankara: Pegem Akademi.

Pirinçcioğlu, F. (1996). Tercüman Rehberlik, *TÜRSAB Turizm Dergisi*, Sayı: 1, 45.

Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu (2021, 21 Nisan). *Tarihçe*. Erişim adresi: <https://www.turing.org.tr/>

Türk Dil Kurumu (2020, 21 Aralık). Erişim adresi: <https://sozluk.gov.tr/>

Ulugün, Y. (2008). *Seyahatnamelerde Kocaeli ve Çevresi*, İzmit: İzmit Rotary Kulübü.

Uygur, F. (2015). XIX. Yüzyıl Fransız Seyyahı ve Diplomatı Edouard Antoine Thouvenel'e Göre Osmanlı Devleti. *Yayınlanmamış Doktora Tezi*. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2013). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. 9. Baskı. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Yıldırım, F. (2013). 14. Yüzyıldan Cumhuriyet Dönemi'ne Kadar Yabancı Seyyahların Gözünden Bursa İlindeki Mimari Eserler. *Yayınlanmamış doktora tezi*. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı.

Yılmaz, A. (2018). Turist Rehberlerinin Anlatımlarının Zenginleştirilmesinde Seyahatnamelerin Kullanılması: Eskişehir Örneği. *Turist Rehberliği Üzerine Güncel Araştırmalar* içinde (s. 233-245) Ankara: Detay Yayıncılık.

Yılmaz, A. & Yetgin, D. (2018). Seyyahların Anlatımı ile Osmanlı'nın Son 30 Yılındaki Eskişehir (1892-1922). *Akademik İncelemeler Dergisi*, 13(2), 159-182.

Yılmaz, A., Yetgin, D. & Kozak, N. (2018). A Hotel in Anatolia in the Last Period of the Ottoman Empire: Hotel Tadia (1892-1922). *Tourism Management Perspectives*, 26, 118-125.

Yılmaz, Ö. (2013). Osmanlı Şehir Tarihleri Açısından Yabancı Seyahatnamelerin Kaynak Değeri. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 28(2), 587-614.

Yolal, M. (2016). *Turizm Araştırmalarında Örneklem, Bibliyometrik Bir Araştırma*, Ankara: Detay Yayıncılık.

Destek Bilgisi: Bu çalışma, "Seyahatnamelerde Turist Rehberleri" adlı 2005E041 no'lu Yayın ve Teşvik Araştırma Projesi kapsamında Anadolu Üniversitesi tarafından desteklenmiştir.

Çıkar Çatışması: Makalede herhangi bir çıkar çatışması ya da kazancı yoktur.

Etik Onayı: Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara riayet edildiğini yazarlar beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Turizm Akademik Dergisinin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazarlarına aittir.

Bilgilendirilmiş Onam Formu: Tüm taraflar kendi rızaları ile çalışmaya dâhil olmuşlardır.

Etik Kurul Onayı: Bu çalışma, TR Dizin etik kurul izni gerektiren çalışma grubunda yer almamaktadır.

Araştırmacıların Katkı Oranı: Çalışma, iki yazarın katkısı ile hazırlanmıştır. Katkı oranları; 1. Yazar = %60 2. Yazar = %40

Ek 1. İncelenen Seyahatnameler

Seyahat ettiği yıl/Yayın Yılı	Seyyahın/Yazarın adı	Milliyeti	Eser adı
1662	Adam Olearius	İngiliz	The voyages & travels of the ambassadors Frederick Duke of Holstein, Great Duke of Muscovy, and the King of Persia
1687	Jean de Thévenot	İngiliz	The travels of Monsieur de Thevenot into the Levant. Turkey, Persia
1699	Joseph Piton de Tournefort	Fransız	Fransız hekim ve botanikçi- Tournefort seyahatnamesi (basım 1717)
1710-1715	Antoine Galland	Fransız	Histoire générale des empereurs Turcs
1716-1718	Lady Mary Wortley Montagu	İngiliz	Türkiye Mektupları 1717-1718 (Çev. Aysel Kurutluoğlu)
1745	Charles de Peyssonel	Fransız	1745 Yılında İzmit ve iznik'e Yapılan Bir Gezinin Öyküsü (Çev. Y. Ulugün)
1764-1765 (Yayın yılı 1971)	Richard Chandler	İngiliz	Travels In Asia Minor (1764 - 1765)
1793	Inatz von Brenner	Avusturyalı	İstanbul'dan Bursa'ya Bir Yolculuk
1809, 1810 and 1811	John Galt	İskoç-İngiliz	Voyages and travels, in the years 1809, 1810, and 1811: containing statistical, commercial and miscellaneous observations on Gibraltar, Sardinia
1811	Henry Martyn	İngiliz	Martyn's papers and private letters are held at the Cambridge Centre for Christianity Worldwide at Westminster College in Cambridge, England.
1811	François René de Chateaubriand	Fransız	Itinéraire de Paris à Jérusalem
1813-14	John Mc Donald Kinneir	İskoç-İngiliz	Narrative of Travels in Asia Minor, Armenia, and Kurdistan in 1813-14, with Remarks on the Marches of Alexander the Great and of the Ten Thousand Greeks
1819	Marcellus Bowen	İngiliz	Historical Sketch of Mission Work in the Smyrna Field, 1820-1884 (ABC 88, unpublished manuscript)
1822-1828	Francis Vyvyan Jago Arundell	İngiliz	*Discoveries in Asia Minor, including a description of the ruins of several ancient cities, and especially Antioch of Pisidia. *Visit to the Seven Churches of Asia, with an Excursion Into Pisidia ...
1827	William Macmichael	İngiliz	Journey From Moskow to Constantinople in the Years 1816-1817
1828	Charles Mac Farlane	İskoç-İngiliz	Constantinople in 1828
1831	Thomas Valcock	İngiliz	Travells in Russia, Persia, Turkey and Greece in 1828-1829
1836	Hugh Edwin Strickland	İngiliz	List of birds, noticed or obtained by him in Asia Minor, in the winter of 1835 and spring of 1836.
1837	Edmond Spencer	İngiliz	Travels In Circassia, Krim, Tartar, etc. a Steam Voyage Down the Danube, from Vienna to Constantinople, and round the Black Sea in 1836
1837	Carsten Niebuhr (Edt. Gloyer ve Olshausen)	Alman	Carsten Niebuhr's Reisen durch Syrien und Palästina, nach Cypern, und durch Kleinasien und die Türkei nach Deutschland und Dänemark
1838	Eugene Boré	Fransız	Correspondance et Mémoires d'un Voyage en Orient
1839	Charles Fellows	İngiliz	A Journal Written During an Excursion in Asia Minor in 1838
1840	Antoine Edouard Thouvenel	Fransız	Constantinople sous Abdul-Medjid

Ek 1 (Devamı). İncelenen Seyahatnameler

Seyahat ettiği yıl/Yayın Yılı	Seyahatçı/Yazarın adı	Milliyeti	Eser adı
1840-1856	Henry J. Van Lennep	Amerikalı-İngiliz	(1870 basım) Travels in Little-Known Parts of Asia Minor
1842	William J. Hamilton	İngiliz	Researches in Asia Minor, Pontus, and Armenia
1842	W. Francis Ainsworth	İngiliz	Travels and Researches in Asia Minor, Mesopotamia, Chaldea, and Armenia
1844	Ida Laura Pfeiffer	Avusturyalı	A Vienna woman's trip to the Holy Land
1849	Sir James Porter	İngiliz	Turkey: Its History and Progress, (basım 1854)
1850	Albert Smith	İngiliz	Customs and Habits of the Turks (basım 1857)
1850	William Makepeace Thackeray	İngiliz	The Kickleburys on the Rhine
1850-1858 (Yayın yılı 1925)	Andreas David Mordtmann (Yazar: Franz Babinger)	Alman	Anatolien Skizzen und Reisebriefe aus Kleinasien (1850-1859) von A.D.Mordtmann.
1853-1854	Wilkinson Warrington Smyth	İngiliz	A year with the Turks ; or, Sketches of travel in the European and Asiatic dominions of the sultan
1861	James Emerson Tennent	İngiliz	Sketches of the Natural History of Ceylon
1869	Alexander von Warsberg	Alman	Ein Sommer im Orient
1873	E.C.C. Baillie		A Sail to Smyrna or an Englishwoman's Journal
1876-1877	Fred Burnaby	İngiliz	At Sirtunda Anadolu* On Horseback Through Asia Minor (1877)
1879	Henry Fanshawe Tozer	İngiliz	A History of Ancient Geography: Among the Greeks and Romans,
1881	Julius Hermann Moritz Busch	Alman	Die Türkei: Reise-Handbuch für Constantinopel, die untere Donau, Rumelien, Bulgarien, Macedonien, Bosnien und Albanien, (1881)
1894	Thomas Gaskell Allen Jr. & William Lewis Sachtleben	Amerikalı-İngiliz	Across Asia on a Bicycle
1896	Alfred Körte	Alman	Anatolische Skizzen
1897	Joseph Grunzel	Avusturyalı	Die wirtschaftlichen Verhältnisse Kleinasien
1897	Mary. A. Walker	İngiliz	Old Tracks and New Landmarks
1898	Meyer's Reisebücher	Alman	Türkei, Rumänien, Serbien, Bulgarien
1899	Cyrille Justin Médard van Overbergh	Belçikalı	Dans Le Levant: En Grece Et En Turquie (1899)
1900	Eduard von Bodemeyer	Alman	Quer durch Klein-Asien in den Bulghar Dag. Eine Naturwissenschaftliche Studien-Reise
1900	Sykes, Mark	İngiliz	Through Five Turkish Provinces
1901	Joaquim Miret (Yazarı Philips D. Rasico)	Katalan	Café I Quilombo: Els Diaris de Viatge de Joaquim Miret I Sans

Ek 1 (Devamı). İncelenen Seyahatnameler

Seyahat ettiği yıl/Yayın Yılı	Seyahatın/Yazarın adı	Milliyeti	Eser adı
1903	Lajos Szadeczký-Kardoss	Macar	Konstantinápoly és magyar emlékei
1905	Karl Baedeker	Alman	Konstantinopel und Kleinasien
1908	Stefan von Kotze	Alman	Im europäischen Hinterhaus - Reiseskizzen aus dem Orient
1909	David Fraser	İngiliz	The Short Cut To India; The Record of A Journey Along The Route of The Baghdad Railway
1909	William M. Ramsay	İngiliz	The revolution in Constantinople and Turkey
1911	Abraham Valentine Williams Jackson	Amerikalı	From Constantinople to the Home of Omar Khayyam
1911	A. V. Williams	İngiliz	From Constantinople to the Home of O. Khayyam, travels in Transcaucasia and Northern Persia
1911-1912	John William Childs	İngiliz	Yürüyerek Anadolu- Samsun-Halep, 1911-1912
1912	Richard von und zu Eisenstein	Avusturyalı	Reise nach Konstantinopel, Kleinasien, Rumänien, Bulgarien und Serbien
1913	Bela Horvath	Macar	Anadolu 1913

Extensive Summary

Tour Guides in Travelogues

Aysel KAYA*, Duygu YETGİN

Travelogues are written works in which a traveler, observer, or researcher records his or her impressions of a certain geographic area and a certain period during his or her visit. Human beings have traveled for a variety of reasons throughout history, and they made notes of distant places they have visited, observed, and lived in for a duration, either during their travels or after they have returned home. These notes are at times collected as reports, and sometimes as literary works. Travelogues are sources of information and documents for a time and place that include detailed accounts of the travelers, photographs, plans and maps, short stories, and experiences (Kaya, 2020a).

The territories on which the Ottoman Empire was built have always attracted the attention of Western travelers. Although the number of visits to these lands increased in the 15th century, the main substantial rise took place in the 18th and 19th centuries (Kaya, 2020b). While most of the travelers in the 1700s were Christians such as pilgrims and priests on their way to Jerusalem, as well as spies and antique collectors, individuals who traveled out of curiosity joined them in the 19th century (Gülersoy, 1996: 5-6). The Ottoman Empire's policies in the Balkans in the 19th century also contributed to the flow of "learned travelers" of German, Austrian, French, and English descent (Kaya, 2020a; Kaya, 2020b; Yılmaz, 2013; Acun, 2002; Mumcu, 1985).

The main purpose of this study is to assess the state of travel guides who accompanied foreign travelers that visited Anatolia between the years 1662-1913 by means of examining the travelogues they wrote and how they depicted their guides in these works. Journals, written documents, artworks, and archived documents are considered to be the material culture of a period, and they provide a rich source of data for researchers (Patton, 2014). In line with this, travelogues make up the main source of information for this study. The data were collected from a total of 57 travelogues written in English, German, and French between the years 1662-1913 (Appendix 1). As data were found to be repetitive and satisfactory, 57 travelogues were considered sufficient (Patton, 2014). A number of sources in German, English, and French were obtained by the researchers in person, while some were attained from online archives. Additionally, the works of researchers

who conducted similar research in the literature were also cited (Ulugün, 2008; Gürer, 2010; Yıldırım, 2013; Uygur, 2015; İnal, 2018, Çelik, 2019). In order to focus on the sections regarding guides, the works in English, German, and French were scanned for the words translator, guide, host, company, tipstaff, etc. The sections and sentences containing keywords were then transferred to a word document. As the density of data collected was high, Maxqda qualitative analysis program was used instead of manual analysis (Patton, 2014, s. 453). Lincoln and Guba (1985) refer to the concepts of cogency, consistency, transmissibility, and affirmability to ensure the "validity and reliability" of research. In this study, cogency was attained by meeting criteria such as obtaining the originals of travelogues as sources of data, diversification of data analysts, obtaining expert opinion for encoding, and comparing findings with the literature; and consistency by using multiple encoders. Transmissibility was ensured by taking direct quotations from travelogues and these quotes were included in the tables with the names of the authors. According to Guba (1981), the prerequisite for affirmability is objectivity. In order to minimize researcher bias, various coders carried out the encoding process separately and without prejudices.

328 codes were obtained as a result of content analysis applied to the research data. The codes were gathered under five main categories; namely, (1) Attitude and behavior of travel guides, (2) Working conditions of the guides, (3) Services provided by the guides, (4) Competence of the tour guides (5) Demographic characteristics of guides (Table 1). The most striking outcome of this research is that the travelogues contained positive remarks about the guides as well as negative.

Travelers mainly focused on the helpfulness of their guides regarding their attitude and behavior. Another finding was that the guides were well-informed about the routes they took. In the travelogues, the most common information regarding the working conditions of the guides was from where they had been obtained, which were followed by expressions about how much their services cost and the manner of their travels. Regarding the services, the authors of travelogues mostly made mention of the guides' leading abilities. The codes regarding guide competence were focused on their lack of knowledge. Other negative comments regarding travel guides include exaggerated and repetitive remarks of the guides and their lack of interest in the ancient monuments. The category that had the highest frequency of codes is the demographic characteristics of the guides. The remarks about the nationalities of travel make mention of Greek, Italian, Armenian, Spanish, Bulgarian, Cyprian, Austrian,

* Corresponding author at: Anadolu University, Tourism Faculty.
E-Mail Address: aysel@anadolu.edu.tr

Georgian, Iranian, and Turkish guides, whereas the most commonly encountered ethnicities were Kurdish, Levantine, and Tatarian. The most striking outcome was the existence of Turkish guides. Another finding of this study is regarding the religion of the guides. The limitation of this study is that only expressions about guides from a certain period and in travelogues written in three languages were examined. It is suggested that future research may focus on travelogues written in different periods and languages for different professions in the tourism sector. Thus, the history of tourism can be examined from a holistic point of view.

